

TEMES

Sobre el nacionalisme a Mallorca (1890-1936)

Antoni Marimon Riutort

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

ABSTRACT

Aquest article analitza l'evolució dels grups, entitats i partits nacionalistes o regionalistes a Mallorca des dels seus orígens fins al començament de la Guerra Civil de 1936. L'autor també estudia l'arrelament social, el pensament polític i els vincles amb els altres territoris catalanoparlants.

Paraules clau: regionalisme, nacionalisme, centralisme, catalanisme, mallorquinisme, dreta, esquerra, autonomia.

ABSTRACT

This article analyses the evolution of the groups, entities and nationalist or regionalist parties in Mallorca from their origins until the beginning of the Civil War of 1936. The author also studies the social roots, political thought and the link with other Catalan-speaking territories.

Key words: Regionalism, nationalism, centralism, Catalan nationalism, Majorcan regionalism, right, left, autonomy.

Introducció

A partir dels anys noranta del segle XIX, el nacionalisme/regionalisme, ja sigui en el vessant més ideològic o en la praxi política, serà present en l'esdevenir històric de Mallorca. En alguns moments, com ara la crisi del 1898, la conjuntura de 1917-1919 o el període de la Segona República, es convertirà en un moviment d'una importància considerable. La seva aportació

sovint serà més notable en el camp de la renovació ideològica i de la cultura que no pas en el terreny de la política merament electoral i partidista.

Com tothom sap, els moviments de caràcter regionalista o nacionalista acostumen a presentar una enorme complexitat. Precisament, el cas mallorquí és especialment complicat perquè, com veurem, no és fàcil delimitar-ne el marc nacional. Potser convindria recordar que sovint s'ha definit el nacionalisme com una ideologia, un sentiment o una actitud política que dóna una importància cabdal al país o a algun aspecte de la història o la cultura. El nacionalisme identifica aquest país amb la nació. Però, què és una nació? Se sol definir una nació com una comunitat amb una sèrie de criteris objectius comuns, que poden ser la llengua, la cultura, la història, l'ètnia, la religió i la geografia, entre d'altres. A més, també és molt important un criteri subjectiu: la voluntat de ser una nació. Ernest Gellner¹ en destaca el factor cultural i defineix la nació en termes de cultura compartida, i el nacionalisme com un principi polític que propugna que la similitud de cultura constitueix el vincle social bàsic. En aquest sentit, esdevé un element cabdal la construcció i el desenvolupament d'altres cultures escrites que disposen d'un poder polític que els dóna suport i que es poden difondre entre les masses urbanes i pageses.

Els nacionalismes, evidentment, són diferents segons si tenen o no un estat propi.² Quan tenen un estat propi, és a dir, una organització política sobirana amb una hisenda, un exèrcit, un sistema educatiu, entre altres elements fonamentals, tendeixen sovint a identificar nació amb estat i a imposar-se sobre les altres nacions o les minories exògenes que hi ha en el territori de l'estat i, d'una altra manera, a competir amb els estats veïns. És el que s'anomena *imperialisme*, si bé ara no és el moment de tractar aquesta qüestió tan debatuda.

En canvi, quan no tenen estat, s'han de basar en la societat civil, en associacions cíviques, culturals, econòmiques o polítiques, per competir amb el nacionalisme impulsat des de l'aparell estatal. Com tothom sap, l'objectiu dels nacionalismes de les nacions sense estat és reivindicar el dret a l'autodeterminació, o sigui, a constituir una entitat autònoma o independent, o, com a mínim, alguna forma d'autonomia o de federalisme.

---

¹ Ernest GELLNER, *Nacionalisme*, Catarroja/València, Universitat de València; Editorial Afers, 1998.

² Vegeu, per exemple, Joseph R. LLOBERA, *El dios de la modernidad. El desarrollo del nacionalismo en Europa Occidental*, Barcelona, Anagrama, 1996.

A Mallorca, com en molts altres indrets de l'Europa occidental, ens trobem amb aquests dos tipus de nacionalisme. D'una banda, hi actua amb fermesa el nacionalisme espanyol, que caldria anomenar *castellanoespanyol*, ja que, de fet, es fonamenta en la llengua, la cultura, la tradició jurídica i la història de l'antiga Corona de Castella. Aquest nacionalisme no necessita mobilitzar la societat civil, ja que disposa de l'aparell estatal —policia, exèrcit, escola, Administració— i dels mitjans de comunicació estatals. Incideix a Mallorca de forma decidida almenys des del 1715, i la majoria de la població ha arribat a assumir, encara que sigui de manera gairebé inconscient, bona part dels postulats del nacionalisme castellanoespanyol. Hem de posar especial èmfasi en la prohibició del català a l'escola entre el 1768 i el 1979, un llarguíssim període en el qual la difusió d'una alta cultura escrita contribueix decisivament a la nacionalització de les masses populars, tant urbanes, primer, com pageses, després. El final de l'antic règim i la implantació del liberalisme centralista són èpoques en què es multipliquen els esforços per assimilar nacionalment els ciutadans de l'antic Regne de Mallorca. No s'ha d'oblidar que les idees de ciutadania i sobirania nacional impliquen, com a mínim, una renovació i un aprofundiment de la qüestió nacional a partir sobretot de la revolució del 1789, i, en el cas hispànic, de la Constitució de Cadis del 1812. Precisament, els darrers estudis sobre els debats polítics en el primer període liberal (1808-1814) posen en relleu l'homogeneïtat i la manca d'alternatives al marc nacional espanyol. Sens dubte, el nacionalisme castellanoespanyol ha estat afavorit per la tradicional marginalitat política de Mallorca, el seu escàs pes demogràfic, un desenvolupament econòmic mediocre i unes limitacions culturals més que evidents, amb la manca d'universitat pròpia entre el 1842 i el 1978 com un dels elements més rellevants.

Així mateix, alguns sectors minoritaris ultracastellanistes s'han mobilitzat contra els avanços del mallorquinisme, de manera que han impulsat campanyes d'opinió i han creat diverses entitats i grupuscles, sovint anomenats *anticatalanistes* per l'obsessió contra els vincles entre Mallorca i Catalunya, però que mai no han arribat a aconseguir una base social important. En el període de preguerra, el seu ideòleg més important fou el militar i escriptor Miquel Villalonga.

De totes maneres, volem centrar la nostra atenció en l'altre nacionalisme, sovint anomenat abans del 1936 *regionalisme*, i que alguns

autors defineixen com a mallorquinisme polític.³ Aquest nacionalisme propugna que l'Estat espanyol és plurinacional i que, de fet, hi ha dominació de la cultura castellana, de manera que les altres nacions tenen dret a l'autodeterminació. Aquest nacionalisme ha impulsat un important moviment social, amb dos vessants, el polític i el cultural. Per entendre la persistència d'aquest regionalisme/nacionalisme, s'han de tenir en compte factors com ara l'extraordinari predomini de la llengua catalana⁴ en l'ús oral fins a mitjan segle XX, fet que era reconegut fins i tot pels anticatalanistes més viscerals; l'existència d'enormes bosses de persones analfabetes (77% d'analfabets el 1900), impermeables a l'alta cultura castellana però posseïdores d'una cultura popular amb una enorme vitalitat a les zones més rurals; la pervivència d'alguns elements diferencials procedents de l'antic Regne de Mallorca (1230-1715), com és el dret civil foral o els pesos i les mesures, o un cert etnocentrisme vinculat al fet insular. En aquest sentit, no s'ha d'oblidar el tradicional rebuig a la població espanyola castellanoparlant, anomenada, amb un cert menyspreu, *forastera*. Encara el 1854, un militar espanyol, Valerià Weyler Laviña, reconeixia que “*el mallorquí és mallorquí i res més; no vol semblar-se a ningú i no és estrany que a tots els fills de la Península, sigui quina sigui la seva procedència, els anomeni sempre forasters o espanyols; com a molt, només distingeix els catalans pel seu nom, amb els quals està lligat per proximitat i interessos comercials*”.⁵

Tornant al mallorquinisme, és important diferenciar un nacionalisme cultural, molt ampli i culturalment hegemònic en l'àmbit de l'alta cultura a partir de la Renaixença, i sobretot, del noucentisme, del nacionalisme polític, més minoritari. Evidentment, el nacionalisme cultural té en la reivindicació de la llengua i la cultura catalanes l'eix fonamental. Pel que fa

---

³ Per a una aproximació global al nacionalisme, vegeu Bartomeu CARRIÓ I TRUJILLANO i Antoni MARIMON RIUTORT, *El nacionalisme a Mallorca. Evolució històrica des dels orígens fins a l'actualitat*, Palma, Govern de les Illes Balears, Conselleria de Presidència; Perifèrics, 2003.

⁴ Una bona síntesi sobre la història de la llengua es pot trobar a Antoni I. ALOMAR, *La llengua catalana a les Illes Balears en el segle XX*, Palma, Documenta Balear, 2002.

⁵ Fernando WEYLER LAVIÑA, *Topografía físico médica de las Islas Baleares y en particular de la de Mallorca*, Palma, Imprenta de Pedro José Gelabert, 1854. Aquesta obra va ser reeditada a Palma per l'editorial El Tall el 1992.

al nacionalisme polític, encara que és més minoritari, gairebé sempre ha estat present en la vida política i sovint ha condicionat l'actuació dels partits polítics no nacionalistes o nacionalistes espanyols, que considerem preferible anomenar *estatalistes*. En ocasions, destacats dirigents d'aquests partits han adoptat actituds de caràcter regionalista o s'han manifestat clarament a favor del nacionalisme cultural.

Pel que fa a la definició de la nació dels mallorquins, podem distingir diversos corrents al si del nacionalisme. D'una banda, hi ha un sector majoritari que propugna que Mallorca ha de recuperar la sobirania política, que considera perduda des del 1715, i que s'ha d'integrar com una entitat diferenciada dins el conjunt dels països de parla catalana, els Països Catalans. La nació serien els Països Catalans. Malgrat això, aquests nacionalistes han actuat, en el terreny de la pràctica política, com si la nació política fos Mallorca, o, de vegades, les Illes Balears. Aquesta contradicció s'ha intentat solucionar amb l'explicació que els Països Catalans constituïrien la nació cultural i les Balears, la nació política. En conjunt, però, el grau d'indefinió ha estat considerable i ha variat molt segons el sector de la població en concret. En general, reivindiquen el dret a l'autodeterminació per a les Illes Balears. Amb alguns matisos, aquesta ha estat l'actitud predominant des de Miquel dels Sants Oliver fins a Emili Darder, passant per Lluís Martí, Joan Estelrich i Guillem Forteza.

D'altra banda, un sector minoritari, que podem anomenar *pancatalanista*, propugna que l'única nació política són els Països Catalans. Defensen la incorporació a Catalunya, encara que sovint sigui amb un règim federal. El seu principal ideòleg fou Gabriel Alomar.

Hi ha un tercer sector, també minoritari, que opina que les Illes Balears són l'única regió/nació dels illencs, encara que la llengua sigui la mateixa que a Catalunya i el País Valencià. El "balearisme" de Lluís Alemany, un dirigent del Partit Liberal que va ser president de la Diputació Provincial, no s'allunyaria gaire d'aquesta concepció.

A més, també s'ha d'indicar que la frontera entre els nacionalistes i els regionalistes que consideren que Mallorca —o les Illes Balears— és una regió d'Espanya amb una personalitat molt acusada, en ocasions ha estat molt imprecisa.

Pel que fa a l'Estat, només un sector minoritari del nacionalisme ha propugnat obertament la independència dels Països Catalans, i això, si exceptuem algunes referències més aviat retòriques, tan sols a partir de la

transició a la democràcia. Alguns grupuscles insignificants han proposat la independència de les Illes Balears. El gruix del nacionalisme polític ha adoptat una gran indefinició i, sense renunciar a l'independentisme, en la pràctica, s'ha esforçat per aconseguir l'autonomia o un estat federal, i ja en el darrer terç del segle XX, aprofundir en l'Estat de les autonomies.

També es pot diferenciar un nacionalisme conservador o de centredreta, i un nacionalisme progressista, que va des del centreesquerra fins a l'extrema esquerra. No hi ha hagut mai una extrema dreta organitzada de caràcter mallorquinista, només l'extrema dreta ultraespanyolista i anticatalanista. Amb tot, s'ha de recordar l'abrandat mallorquinisme d'algunes personalitats vinculades al carlisme i l'integrisme, com el prevere Antoni Maria Alcover. En general, el mallorquinisme s'ha presentat com un moviment renovador, allunyat de les xarxes tradicionals de poder cacic, encara que, de vegades, i sobretot els grups més conservadors, hi acabín col·laborant. Aquest fou el cas d'un grup de regionalistes que entre el 1919 i el 1920 s'incorporaren al Partit Liberal del milionari i gran cacic Joan March.

En conjunt, aquesta enorme complexitat ha estat una de les grans febleses del nacionalisme illenc. La necessitat d'establir una actitud davant les illes menors (mallorquinitat estricta?, balearisme?) i, encara més, davant Catalunya, ha estat sovint utilitzada pels sectors antinacionalistes. Així, alguns mitjans de comunicació i algunes entitats minoritàries han fomentat, ja des del final del segle XIX, un anticatalanisme visceral que s'aprofitava del tradicional recel dels mallorquins envers els catalans i de la propaganda ultraespanyolista i anticatalanista feta per algunes autoritats en alguns moments de la Restauració i, sobretot, en els inicis del franquisme.

L'evolució del nacionalisme a Mallorca

Pel que fa a l'evolució del mallorquinisme, considerem interessant l'aplicació al cas mallorquí de l'esquema del professor txec Miroslav Hroch.⁶ Aquest autor considera que es poden distingir tres fases diferents en l'evolució dels nacionalismes contemporanis. La primera, en què predomina l'acció dels intel·lectuals i erudits, és obvi que es produeix a Mallorca potser des dels inicis

---

⁶ Miroslav HROCH, *La naturalesa de la nació*, València/Catarroja, Universitat de València; Editorial Afers, 2001.

de la Renaixença als anys quaranta del segle XIX. La segona fase, que Hroch anomena d'*agitació nacional*, sens dubte correspon als inicis del mallorquinisme polític als anys noranta del segle XIX. Aquí, l'historiador txec distingeix dues etapes: la primera, en què hi ha agitació sense gaire ressò; i la segona, en què es comprova una primera acceptació en determinats sectors. Aquesta darrera situació podria correspondre als períodes de màxima mobilització política, entre el 1917 i el 1919, entre el 1931 i el 1936, i, probablement, a partir del 1976. En canvi, la tercera fase, anomenada *de masses*, mai no s'ha arribat a produir en el cas mallorquí. Encara que no és l'objectiu d'aquest article explicar-ne el perquè, sens dubte en són factors importants la relativa eficàcia del nacionalisme castellanoespanyol i la manca de conflictes d'interessos nacionalment rellevants, sobretot entre les elits espanyoles i les mallorquines. Alguns autors han indicat, molt encertadament, que els sectors dirigents mallorquins han actuat gairebé sempre com si els seus interessos mai no haguessin entrat en conflicte amb els de l'Estat.

A més, la diferència antropològica i cultural entre els mallorquins i els anomenats *forasters*, sempre present en la societat illenca, no s'ha traduït mai en diferència nacional políticament conscient. Tal vegada perquè, quan el mallorquinisme polític s'activa, el nacionalisme espanyol ja disposava d'importants mitjans de nacionalització com ara l'ensenyament obligatori i l'exèrcit de lleva massiva. Tampoc no podem obviar la relativa semblança entre el món castellanoespanyol i el món català. A diferència de molts litigis de l'Europa oriental, en què, a més de diferències històriques i culturals, el factor religiós o l'ús de formes diferents d'escriptura aprofundeixen el fet diferencial, el catolicisme, l'alfabet llatí i la parla d'una llengua romànica fan que es pugui parlar d'una relativa afinitat (semblant, tanmateix, a la que es pot establir entre les nacions francesa i italiana, i inferior a les extraordinàries afinitats que uneixen occitans i catalans o gallecs i portuguesos).

També s'ha d'esmentar que, sobretot en el cas mallorquí, l'Estat espanyol, que sempre proclama la seva superioritat i autoritat, apareix com una realitat rica i poderosa, immensa en comparació amb la petitesa de l'illa. Així, a diferència de Catalunya, són molt nombrosos els mallorquins que s'incorporen a les forces armades espanyoles,⁷ fet que també s'esdevé, per exemple, en el cas cors.

---

⁷ Un exemple ben conegut i significatiu és el del general Valerià Weyler i Nicolau, molt influent a la Mallorca del primer terç del segle XX. Vegeu la seva darrera

La realitat és que el nacionalisme mallorquí, en cap de les seves variants, no ha aconseguit mai convertir-se en hegemònic. Les seves organitzacions, a més, sovint han estat afectades per escissions que les han afeblides considerablement. Aquesta relativa feblesa explica en part la presència de polítics de conviccions més o menys nacionalistes en gairebé tots els partits estatalistes.

De totes maneres, també s'ha de tenir present, sobretot en el cas del moviment obrer organitzat, que, malgrat tot, la influència espanyola, fins al 1936, fou sempre superficial. El fet diferencial mallorquí, excepte pel que fa a l'Administració i l'ensenyament, i a alguns àmbits concrets, no semblava amenaçat. Al contrari, els pocs espanyols que arribaven a les illes normalment s'acabaven "mallorquinitzant" lingüísticament. Fins i tot en els quarters de l'exèrcit, en els usos informals, es parlava el català dialectal de Mallorca. En conseqüència, els sectors populars no sentien la seva identitat amenaçada.

Històricament, podem considerar dos grans períodes: la Restauració i la Segona República, d'una banda, i la Transició i la democràcia, de l'altra. En ambdós casos, és important destacar que el nacionalisme polític es desenvolupa en un context de democràcia, si més no formal, i de renaixement cultural i lingüístic. En el primer període, l'únic que tractarem aquí, inicialment, el nacionalisme polític es va desenvolupar sota el règim de la Restauració. Aquest sistema polític, com tothom sap, permetia un conjunt considerable de llibertats, però els processos electorals estaven condicionats per graus molt variables, segons la conjuntura i el lloc, de caciquisme i de manipulació governamental.

Els inicis del nacionalisme

Les primeres formulacions del nacionalisme a Mallorca, és a dir, del mallorquinisme polític, aparegueren als anys noranta del segle XIX, vinculades a una nova generació d'intel·lectuals que Damià Pons va qualificar de *regionalistes*, *regeneracionistes* i *modernistes*.⁸ La figura més destacada fou Miquel dels Sants Oliver, que va elaborar un autèntic corpus

---

biografia: Gabriel CARDONA i Juan Carlos LOSADA, *Nuestro hombre en La Habana*, Barcelona, Planeta, 1998.

⁸ Vegeu, sobretot, Damià PONS I PONS, *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886-1905)*, Palma, Leonard Muntaner Editor, 1998.

del mallorquinisme polític, encara que també s'han d'esmentar personalitats com Gabriel Alomar i Joan Torrendell. Urbans i cultes, en paraules de Bartomeu Carrió, pretenien convertir Mallorca en un país modern, europeu, que deixés de banda les estructures caciquistes de l'illa.⁹ Al seu si, hi podem distingir un corrent relativament més conservador, representat per Miquel dels Sants Oliver, autèntic líder de tot el grup, que va elaborar una síntesi del positivisme historicista conservador i del federalisme més moderat, amb *La cuestión regional* (1899) com a obra clau. Però també hi havia autors més avançats, com els esmentats Gabriel Alomar i Joan Torrendell, que aviat s'aproximarien al republicanisme.

Tanmateix, encara que la crisi del 1898 va afavorir la difusió dels seus plantejaments, no es va arribar a crear cap organització estable de caràcter polític. En especial, la burgesia comerciant i industrial, a diferència del cas català, fou, amb algunes excepcions, indiferent al missatge renovador i modernitzador de Miquel dels Sants Oliver. Sobretot en el període 1898-1905, foren els republicans federals els que traslladaren a l'àmbit públic i, més en concret, a l'Ajuntament de Palma, els plantejaments de caràcter regionalista. Així, per exemple, defensaren l'ús del català a l'Ajuntament de Palma (1902) i impulsaren a Palma una assemblea de les entitats econòmiques de Mallorca i Catalunya (1903).¹⁰

Entre el 1904 i el 1905, sembla com si el projecte regeneracionista del modernisme s'hagués esgotat. Miquel dels Sants Oliver fixa la seva residència a Barcelona, com també ho fan altres membres de la seva generació com ara Joan Torrendell o Fèlix Escales. Per la seva banda, els republicans perden la majoria a l'Ajuntament de Palma mentre es consolida un Partit Conservador que té en Antoni Maura un líder contundent aliè a qualsevol vel·leïtat regionalista/catalanista.

En aquest context, la revista *Mitjorn* (1906-1907) fou la plataforma d'un nou tipus de regionalisme que Damià Ferrà Pons ha definit com a "*rotundament antiurbà i ruralitzant*". El component catòlic també era molt

---

⁹ Bartomeu CARRIÓ I TRUJILLANO, *El nacionalisme a les Illes Balears (1898-1936)*, Palma, Edicions Documenta Balear, 1999.

¹⁰ Sobre el republicanisme mallorquí a l'inici del segle XX, vegeu Antoni MARIMON RIUTORT, «El republicanisme a Mallorca a l'època de la Restauració (1895-1905)». A: *Verguisme, anarquisme i espanyolisme. Noves recerques sobre el segle XX a Mallorca*, Palma, Fundació Emili Darder, 1997.

important, ja que consideraven que nacionalisme i tradició anaven lligats, i que la tradició es basava en la fe cristiana, coincidint amb els postulats propugnats pel bisbe de Vic Torras i Bages. En aquest sentit, s'ha de recordar que l'Església sempre havia mantingut un ús important de la llengua catalana i que, amb el nomenament del bisbe Pere Joan Campins, els sectors més regionalistes assoliren el predomini. Aquest fet es concretà en la introducció de la llengua i de la història de Mallorca en els plans d'estudis del Seminari (1898). Literàriament, els seus membres constituïren l'Escola Mallorquina, és a dir, l'equivalent insular del noucentisme català. A diferència del modernisme, creien que era la pagesia, sovint idealitzada, la que podia assumir el nacionalisme.

L'èxit dels plantejaments conservadors de l'Escola Mallorquina fou molt gran en l'àmbit cultural, fins al punt que va constituir l'alta cultura hegemònica, com a mínim, fins als anys seixanta del segle XX. Les personalitats més destacades van ser Miquel Ferrà, Joan Estelrich, Guillem Forteza i Joan Pons i Marquès. De totes maneres, la seva concreció en l'àmbit polític sempre fou difícil.

Una primera iniciativa organitzada fou la candidatura L'Espurna, que va presentar un únic candidat en el districte primer de Palma a les eleccions municipals de maig del 1909. A més de tenir el suport de les figures més destacades de l'Escola Mallorquina, també s'hi manifestaren a favor alguns republicans federals, com Lluís Martí i Antoni Villalonga, que s'identificaren plenament amb la causa regionalista. Però la Unió Republicana condemnà aquesta col·laboració perquè considerava l'Espurna massa clerical. El candidat de l'Espurna fou derrotat d'una manera clara i la Setmana Tràgica eclipsà momentàniament la qüestió regional.¹¹

La primavera nacionalista entre el 1917 i el 1919

El 1917, els intel·lectuals noucentistes, que ja publicaven *La Veu de Mallorca*, s'organitzaren políticament a l'entorn del Centre Regionalista de Mallorca, el primer partit polític nacionalista de la història de Mallorca.

---

¹¹ Per a una anàlisi detallada d'aquesta candidatura, vegeu Damià PONS I PONS, *Entre l'afirmació individualista i la desfeta col·lectiva (escriptors i idees a la Mallorca del primer terç del segle XX)*, Palma/Barcelona, Universitat de les Illes Balears; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.

Seguia el model de la Lliga Regionalista de Catalunya i fou influït per Francesc Cambó. A les eleccions municipals de novembre del 1917 va formar part del Bloc Assembleista amb els reformistes, els republicans i els socialistes, però no van obtenir representació. El febrer del 1918, fou incapaç de presentar cap candidat a les eleccions legislatives, però a l'inici del 1919 impulsà una Coalició Mallorquinista amb els reformistes i els republicans federals. Ben aviat sorgiren problemes al si del Centre Regionalista entre els dirigents proclius a una certa radicalització, partidaris del trencament amb el règim de la Restauració, i els més moderats. Aquests s'escindiren i, el desembre del 1919, s'incorporaren al Partit Liberal i obtingueren tres regidors en el consistori palmesà (febrer del 1920). El Centre Regionalista desaparegué lentament i, de nou, les iniciatives i les entitats de caràcter cultural monopolitzaren els esforços dels regionalistes mallorquins.

Aquesta nova generació regionalista va dur a terme una enorme tasca de caràcter teòric per tal de definir el nacionalisme mallorquí, encara que, per prudència, continuà utilitzant el terme *regionalisme*. L'abril del 1917, Joan Estelrich,¹² un home clau en el món cultural de l'època i en les relacions entre Mallorca i Catalunya, definia el "mallorquinisme" com a "*conreu i dignificació literària del nostre llenguatge, contra el castellanisme fracassat i les grolleries del 'patuès' vulgar i plebeu. Plena autonomia de Mallorca, sense subjecció a altres regions, ans bé amb igualtat de drets amb aquestes contra les mesquineses d'una simple descentralització. Reconstrucció total i positiva, això és, renovació social de l'illa nostra, seguint l'exemple de Catalunya estricta [...]. Foment de les nostres relacions amb els germans de raça i amb tot lo món fugint del localisme bord i de l'africanisme 'oficial'*". Altres teòrics del moment, com Miquel Ferrà i Guillem Forteza, insistiren en la seva admiració per Catalunya, la Mancomunitat i la Lliga però destacaren que el seu catalanisme no tenia "*cap sentit de dependència; sinó que és, com sempre és estat i serà, una lliure i fraternal col·laboració de l'ànima mallorquina amb l'ànima de Catalunya*", en paraules de Miquel Ferrà redactades el 1917.¹³

---

¹² Sobre aquest autor, és imprescindible: DIVERSOS AUTORS, *Miscel·lània Joan Estelrich*, Palma, El Tall, 1997.

¹³ Aquest text es troba recollit a Gregori MIR, *El mallorquinisme polític (1840-1936)*, Palma, Editorial Moll, 2 vol., 1990.

La base social del regionalisme, segons els estudis d'Isabel Peñarrubia,¹⁴ es fonamentava en els professionals liberals (metges i missers, principalment). També eren nombroses les persones vinculades al món de l'art i de la cultura, així com els clergues i els mestres. En canvi, eren menys nombrosos els comerciants i només s'ha documentat un regionalista que fos qualificat de *propietari* de terres, encara que alguns missers i escriptors vivien més de la terra que de la seva professió. També els obrers i els patrons industrials restaren completament al marge del moviment regionalista. Geogràficament, una aclaparadora majoria (75%) residia a Palma. Així mateix, es constata l'existència de nuclis importants a petites ciutats i viles grans amb una certa diversificació econòmica com Andratx, Inca, Sóller i Artà.

Encara que, en ocasions, parlaven de millorar la vida material de Mallorca, el seu missatge prescindia gairebé per complet de la qüestió social.

En canvi, la qüestió social era un element important en la ideologia dels regionalistes més progressistes o nacionalistes d'esquerres.¹⁵ Aquests sempre es vincularen al republicanisme i al federalisme. Entre el 1917 i el 1923, n'aparegué un nou nucli mentre setmanaris republicans com *El Abuelo* o *La Tribuna* es manifestaven a favor de l'autonomia. Precisament, el 1919, des de les planes del primer dels setmanaris esmentats, Francesc Villalonga es congratulava de la Coalició Mallorquinista entre regionalistes, reformistes i republicans federals, però lamentava l'absència dels socialistes, "*component aquest partit la classe que més contribueix a la riquesa pública*". No gaire lluny d'aquest àmbit ideològic, encara que més catalanista i cada vegada més proper als corrents de pensament de caràcter socialista, trobem la figura de l'intel·lectual Gabriel Alomar,¹⁶ que gaudí d'un enorme prestigi al si de l'esquerra mallorquina, encara que residí fora de l'illa entre el 1911 i el 1920. A Catalunya, Alomar fou un dels principals

---

¹⁴ Vegeu, sobretot, Isabel PEÑARRUBIA, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

¹⁵ Per tractar aquest àmbit ideològic és imprescindible l'obra de Mateu MORRO; Sebastià SERRA, *L'esquerra nacionalista a Mallorca (1900-1936)*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1986.

¹⁶ Vegeu Gabriel ALOMAR, *Obres completes II. El futurisme. Articles d'El Poble català (1904-1906)*, Palma, Editorial Moll, 2000; i Gabriel ALOMAR, *Obres Completes III. Sportula (Articles d'El Poble Català)*, Palma, Editorial Moll, 2000.

teòrics del nacionalisme d'esquerres i impulsà la renovació del modernisme, sobretot a través dels seus articles en *El Poble Català*. Posteriorment participà en la fundació del Bloc Republicà Autonomista (1915), el Partit Republicà Català (1917) i la Unió Socialista de Catalunya (1923).

El maig del 1923, tots els sectors del mallorquinisme i el catalanisme polítics confluïren al si d'una entitat cultural, l'Associació per la Cultura de Mallorca, que, malgrat alguns problemes sota la primera dictadura, persistirà amb una notable activitat fins al 1936.

La Segona República: nacionalistes de dretes i nacionalistes d'esquerres

Acabada la dictadura de Primo de Rivera, en un moment de transició política, el 1930, es crearen a Palma el Centre Autonomista i el Centre o Partit Regionalista, dos grups d'àmbit mallorquí, i el Partit Republicà Federal de Mallorca (PRFM), vinculat al republicanisme espanyol. Als anys trenta podem parlar clarament de l'existència d'una dreta i d'una esquerra nacionalista que, precisament, es van veure superades per la dinàmica estatal d'enfrontament i polarització, cada vegada més radical entre la dreta i l'esquerra.

El Centre Autonomista estava format en bona part pels antics membres del Centre Regionalista del període 1917-1920, mentre que el Partit Regionalista aglutinava una part del "maurisme" mallorquí. Ambdós grups crearen un Comitè Mixt, que era el representant a Mallorca del Centre Constitucional que impulsava aleshores Francesc Cambó. De fet, ja en el manifest del Partit Regionalista, el gener del 1931, es declarava que "*acatamos la Jefatura de D. Francisco Cambó, haciendo nuestro su programa, porque entendemos que por su prestigio financiero y por su competencia es el más preparado para transformar la administración española y emprender la obra de reconstrucción nacional bajo los más modernos procedimientos*".¹⁷

Els resultats de la conjunció regionalista-autonomista van ser prou bons en els comicis municipals d'abril del 1931. Així, obtingueren representació mitjançant votació en els municipis d'Alaró, Alcúdia, Binissalem, Bunyola, Calvià, Capdepera, Consell, Esporles, Felanitx (en coalició amb els conservadors), Manacor, Maria, Marratxí, Muro, Palma, Petra, Pollença, Porreres, ses Salines, Santa Eugènia, Santa Maria, Sant Llorenç i Valldemossa.

---

¹⁷. Recollit a: Bartomeu CARRIÓ, *op. cit.*, nota 9, pàg. 54-55.

Però la proclamació de la Segona República eclipsà completament aquest relatiu èxit a Mallorca, així com el projecte cambonista d'àmbit estatal del Centre Constitucional. En els comicis parcials de maig del 1931, que se celebraren en aquells municipis on les esquerres impugnaren les eleccions d'abril, els regionalistes perderen tots els regidors que havien aconseguit en els municipis de Alaró, Alcúdia, Bunyola, Calvià, Capdepera, Consell, Esporles, Felanitx, Manacor, Marratxí, Muro i Petra. Tan sols assoliren un regidor a Binissalem i cinc a Palma, si bé a Sencelles foren elegits quatre regidors “republicans regionalistes” i a Sineu uns altres dos dins una candidatura de “concentració republicanoregionalista”.

En canvi, en els comicis municipals parcials d'abril del 1933, que van tenir lloc als municipis constituïts l'abril del 1931 mitjançant l'article 29 de la Llei electoral, obtingué representació a Campanet (1), Costitx (2), Deià (2), Fornalutx (2) —al si d'una Unió de Dretes—, Lloret (2), Lloseta (1) i Sineu (1).

Tant en els comicis de novembre del 1933 com en els de febrer del 1936, el Partit Regionalista va formar part d'una àmplia coalició del centre i la dreta de Mallorca, que s'imposà electoralment. Així, el seu candidat, Bartomeu Fons i Jofre de Villegas, fou elegit diputat en ambdues ocasions i, en el Parlament estatal, s'incorporà a la minoria de la Lliga Catalana. Un element clau per entendre aquest regionalisme conservador a Mallorca és el seu radical catolicisme. Així, ja el juny del 1931, quan es parlava d'un pacte dels sectors conservadors amb Joan March, que no es va dur a terme aleshores, l'assemblea del Centre Autonomista hi fou molt reticent però es pronuncià a favor d'una aliança purament electoral “*sempre que el senyor March es comprometi a defensar la religió catòlica*”.¹⁸

Poc abans de les eleccions de febrer del 1936, en un informe sobre la situació política elaborat per Lluís Estelrich, que ha localitzat l'historiador Arnau González i Vilalta, es criticava la falta d'acció i propaganda del Partit Regionalista. Els sectors més autonomistes romanien inactius i només l'esmentat Bartomeu Fons era valorat positivament. Les dretes, en general, eren cada vegada més hostils al catalanisme, excepció feta d'una minoria d'intel·lectuals.¹⁹

---

¹⁸ Llibre d'actes del Centre Autonomista. Recollit a: Bartomeu CARRIÓ, *op. cit.*, nota 9, pàg. 55-56.

¹⁹ Arnau GONZÁLEZ I VILALTA, *La nació imaginada. Els fonaments dels Països Catalans (1931-1939)*, Catarroja/Barcelona, Editorial Afers, 2006.

Pel que fa a l'esquerra nacionalista, s'ha d'indicar que el republicanisme mallorquí sempre va tenir tendències diferents, i en ocasions oposades, en relació amb la qüestió nacional. A la tradició federal i la influència del regionalisme cultural, molt presents en homes com Lluís Martí, Benet Pons i Emili Darder, s'hi oposa un corrent més espanyolista, en ocasions dins l'òrbita del lerrouxisme.

Com ha explicat Bartomeu Carrió, el període 1930-1931, els republicans radicals i els federals nacionalistes continuaren junts al si del Partit Republicà Federal de Mallorca, i en el seu òrgan d'expressió, el setmanari *Ciudadania*, hi podem trobar una actitud favorable al nacionalisme, tot i que és l'expressió d'un republicanisme plural. Amb la proclamació de la Segona República, el PRFM aconseguí una presència municipal important, i controlà la Diputació Provincial i el Govern Civil. La deriva conservadora del Partit Radical de Lerroux motivà diverses escissions al si del Partit Republicà de Mallorca, i els sectors més nacionalistes s'integraren en els partits "azanyistes" Acció Republicana (1932) i Esquerra Republicana Balear (ERB) (abril del 1934). Aquesta darrera organització es definia com a partit autònom, si bé estava vinculada a la Izquierda Republicana de Manuel Azaña. Com ja va indicar Mateu Morro, dins el partit hi convivia els que es definien com a nacionalistes i es manifestaven sovint a favor d'Esquerra Republicana de Catalunya i del president Lluís Companys. Aquests nacionalistes sovint eren els homes més qualificats de la direcció, com ara Emili Darder, Bernat Jofre, Pere Oliver i Domenge i Francesc de Sales Aguiló. En canvi, entre els afiliats dels pobles i barris de Palma, la consciència nacional era més diluïda i, significativament, en la documentació oficial el mot *Esquerra* alternava amb el castellà *Izquierda* pel que fa a la denominació del partit.

Encara que l'octubre del 1934 foren clausurats els seus locals i empresonats alguns dels seus dirigents amb l'excusa de la Revolució d'Astúries i Catalunya, el partit conegué una forta expansió. El febrer del 1936, disposava de dos candidats al si de la candidatura unitària del Front Popular a les Illes Balears, que recolliren xifres importants de vots, encara que no van ser elegits a causa del triomf de la candidatura de centre i dreta. Aquests candidats foren el menorquí Francesc Carreras i el mallorquí Bernat Jofre. Els altres candidats del Front Popular eren dos membres del PSOE i un d'Unió Republicana. Arran del triomf del Front Popular en l'àmbit estatal, es va restablir l'Ajuntament de

Palma, suspès el 1934 i presidit per Emili Darder,²⁰ i, el març del 1936, la majoria d'ajuntaments foren substituïts per gestores en les quals la presència d'ERB fou molt important. Aquest partit es va implantar a totes les illes i a gairebé tots els municipis de Mallorca, i també en alguns districtes de Palma i en alguns llogarets sense municipi propi. A més, disposava de les Joventuts d'Esquerra Republicana, amb implantació, com a mínim, a Palma, Felanitx, Capdepera i Pollença. Una altra organització sectorial era el Secretari d'Ensenyament, impulsat sobretot per l'inspector Ferran Leal Crespo.

En conjunt, i només a Mallorca, disposava de més de cinquanta societats i comitès repartits per tota la geografia de l'illa, i era el partit progressista més ben implantat. La seva base social era clarament interclassista, amb una certa presència de l'alta burgesia, com Antoni Ques, Emili Darder, Bernat Marquès i Llorenç Bartomeu Roses; una part composta de petita burgesia i professions liberals (mestres, professors, missers i apotecaris); alguns petits propietaris pagesos i menestrals, i un cert nombre d'obers, jornalers i mariners.

Els seus dirigents, en general, eren professionals liberals amb una formació molt completa.

L'informe de Joan Estelrich, que ja hem esmentat abans, elaborat a l'inici del 1936, constata l'orientació cada vegada més autonomista de les esquerres, en les quals trobaven refugi els sectors catalanistes. Els dirigents més destacats de les esquerres o eren "*fervorosos catalanistes*", com Darder i Oliver i Domenge, o, sempre segons Estelrich, tenien pel "*catalanisme explícites simpaties*".

Pel que fa a l'esquerra obrerista, la seva actitud sempre fou ambigua davant el fet nacional. Quan es va debatre la Constitució republicana del 1931, Gabriel Alomar es va destacar per defensar la possibilitat que les Illes Balears es federessin a Catalunya, no tan sols per qüestions d'afinitat nacional sinó per impedir el predomini de la dreta caciquista illenca. Encara que a Mallorca fou considerat inoportú pels regionalistes, tant de dretes com d'esquerres, va tenir el suport de personalitats mallorquines que residien a Catalunya, com Joan Estelrich i Josep Maria Sbert. Al si del

---

²⁰ Vegeu Catalina MONER, *Emili Darder i Cànoves. Vida i martiri*, Palma, Miquel Font Editor, 2007.

PSOE, Alexandre Jaume també compartí aquestes preocupacions i defensà, a la llarga, una reincorporació a la nacionalitat catalana. Tanmateix, aquesta opinió només era compartida per alguns intel·lectuals socialistes i, en canvi, alguns dirigents locals van destacar per la seva oposició a qualsevol avanç de la llengua catalana, per exemple quan s'elaborava l'Avantprojecte d'estatut d'autonomia del 1931.²¹

L'aixecament militar de juliol del 1936, que va triomfar a Mallorca després d'esclafar alguns conats de resistència, va destruir completament el nacionalisme d'esquerres i va reduir al silenci el nacionalisme conservador. Fins i tot el nacionalisme cultural va ser bandejat i desaparegueren totes les publicacions en llengua catalana.²² Tanmateix, ni el radical nacionalisme castellanoespanyol del franquisme podrà acabar de forma definitiva amb el mallorquinisme polític i cultural.

---

²¹ Vegeu Isidor MARÍ; Guillem SIMÓ, *El debat autonòmic a les illes durant la segona República*, Eivissa, Edicions Can Sifre, 1991.

²² Com va analitzar Josep MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978.